

Pasztorális Teológiai Tanszék

FEKETE KÁROLY

Kiss Ferenc

(1862–1948)

Életútja

Az utókor Kiss Ferenc professzort igen hamar sokatmondó elnevezésekkel tisztelte meg: nevezték „*az árvák atyjának*”, „*a magyar reformátusok szociális apostolá*”-nak, „*a nyolcadik diakónus*”-nak, „*a magyar Bodelschwingh*”-nek. Hosszú, 86 esztendei életútja széles munkamezőn zajlott. Kiss Ferenc teológiai professzorsága mellett a Kálvineumok¹ megszervezője, a Szeretetszövetség megalapítója is volt, és elsőként töltötte be az 1912-ben létrejött Debreceni Egyetem rektori tisztét.

Kiss Ferenc Kenderesen született 1862. december 4-én. Apja Mezőtúrra kerülése után iskoláit Mezőtúron kezdte², a hetedik osztályt a német nyelvtanulás miatt Késmárkon végezte jeles eredménnyel³, a nyolcadikat pedig Kecskeméten járta.

1 Az Országos Református Lelkészegyesület 1908 őszén országos gyűjtést indított a lelkészárva tanítatásának segítéséért. A létrehozni kívánt intézményeket Kálvineumnak nevezték el 1909-ben, Kálvin születésének 400. évfordulója tiszteletére. A Kálvineumok szervezése és felépíttetése terén sokat fáradozott Kiss Ferenc, aki 1926–1937 között mint a Kálvineumok Igazgatótanácsának elnöke is működött. Az I. világháború idején a hadiárva felkarolása és tanítatása is bekerült a célkitűzések közé. Hajdúböszörményben 1915. október 28-án avatták fel a fiúkálvineumot. A Losoncra tervezett leánykálvineum létesítését keresztülhúzta a trianoni új határvonal. Sok anyagi áldozat árán, 1926 szeptemberben nyitotta meg kapuit a nyíregyházi leánykálvineum és internátusa, amelynek tanító-nőképző intézete is elkezdte működését 1928-ban. Az intézményt 1948-ban államosították.

2 Mezőtúri emlékeit lásd Elégia, LE 23 (1930)/40, 311–312., A Mezőtúri Református Gimnázium lelki arca, Mezőtúr, 1930.

3 Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltár, Kiss Ferenc iratai: 47/1.d. 42. Grósz Ernő osztályfőnök levele id. Kiss Ferenchez, Késmárk 1879. február 10.

Teológiai tanulmányait 1880-ban kezdte Debrecenben. Tanárai Balogh Ferenc, Menyhárt István, Csiky Lajos és Tóth Sámuel teológiai professzorok voltak. 1884 szeptemberétől segédtanító, majd segédlelkész lett Mezőtúron. Első és második lelkészképesítő⁴ vizsgájának letétele után, 1886 októberétől egyéves tanulmányúton járt Bécsben, ahol a protestáns teológiai fakultáson Eduard Böhl-től dogmatikát és vallásfilozófiát, Seberintől (Szeberényi János) gyakorlati teológiát hallgatott, és német irodalomtörténeti tanulmányokkal is foglalkozott.⁵

Bécsből 1887 nyarán érkezett vissza, s több helyen végzi segédlelkészi és oktatói munkáját. Mezőtúron segédlelkészként kezdett (1887. július 30.–1888. szeptember 1.), majd az 1888/89. tanévben Karcagon volt helyettes tanár. Innen 1889. július 30-án Debrecenbe ment Könyves Tóth Mihály mellé segédlelkésznek és reáliskolai vallástanárnak, 1892-ben pedig Kisújszálláson volt segédlelkész és helyettes tanár. Az ezekben az években született írásai irodalomtörténeti érdeklődéséből születtek.⁶ Ahogyan azt ő maga írta: „Tanuló éveimben állandóan főként irodalomtörténeti, kápláni s h. tanári éveimben magyar prot. irodalomtörténeti s könyvészeti tanulmányokkal foglalkoztam; szándékom volt a magyar prot. irodalomtörténet írás s bibliográfia terén működni, e célból kötegekre menő jegyzeteket s előtanulmányokat írtam össze s az 1711. év előtti magyar prot. könyvészetet szakszerű leírásos címlapokban összeállítottam, folytatva e munkát az 1711. utáni könyvészeti anyag gyűjtésével.”⁷

Családot 1893. április 3-án alapított, amikor elvette feleségül Szécsi Zsuzsannát, aki hat fiúgyermekkel ajándékozta meg.

Első önálló szolgálati helyre Földesen talált, ahol 1893. május 7-én kezdte meg szolgálatát. 1899-től Püspökladányba ment át lelkipásztornak. Helyi aktivitásának hírére és eredményei miatt 1904–1907 között zsinati tagságra választották, 1910-től a Kálvineum elnöke és szervezője lett.

Az Alsószabolcs-Hajdúvidéki Református Egyházmegye 1911-ben esperessé választotta, 1912-ben pedig egyházkerületi főjegyzői tisztséget kapott Baltazár Dezső püspök mellett.

Esperességének már az első évében végiglátogatta egyházmegyéje összes gyülekezetét. A lelkipásztori munka szomorú világa tárult fel előtte – alapvető hibákat látott a lelkészi munkában, az igehirdetésben, az adminisztrációban. Ekkor újra és még élesebben fogalmazódott meg benne: a lelkészképzést új alapokra kell helyezni. Az országos egyház felelős vezetői is érezték, hogy tenni kell valamit.

4 I. lelkészképesítő vizsga: Debrecen, 1885. április 21–22., II. lelkészképesítő vizsga: Debrecen, 1886. augusztus 6–7.

5 Kiss Ferenc életrajzi vázlat (1912). TtREL I.8.d. „Kiss F.” Bécsben naplót vezetett: Karacs Zsigmond: Szövetség a szeretet szolgálatára, *Confessio* 2 (1978)/4, 37., 44. 2. jegyzet.

6 Megújulás. Gondolatok egyházirodalmunk felől, DPL 19 (1889)/20, 192–193., (1889)/21, 200–201., (1889)/22, 208–210., (1889)/23, 216., (1889)/24, 224–227.; A kuruc költészet protestáns szempontból, ProtSz 6 (1894)/10, 665–692.

7 Kiss Ferenc életrajzi vázlat (1912). TtREL I.8.d. „Kiss F.”

Ezért született meg az Egyetemes Konvent határozata arról, hogy új teológiai tantervet és vizsgálati rendet léptetnek életbe; illetve bevezetik a pásztorkodásba való gyakorlati bevezetés elnevezésű tantárgyat.⁸ A debreceni hittudományi kar mindkét ügyben megkezdte a határozatok végrehajtását. A kari jegyzőkönyvben rögzítették: „A pásztorkodásba való gyakorlati bevezetés munkája is megkezdődik e folyó tanév második felében, amikor munkába fog lépni akadémiánkon a folyó évi őszi egyházkerületi közgyűlésen választott új rendes hatodik tanár.”⁹

A meghirdetett pályázatra négy jelentkező küldte be anyagát: Kádár Géza zilahi lelkész, Kiss Ferenc egyházkerületi főjegyző, dr. György János bodonkúti lelkész, aki kolozsvári unitárius tanár is volt és Varga Jenő méhteleki lelkész. „Kiss Ferencz-et kell föltétlenül első helyre ajánlanunk – rögzíti a határozat szövege – mint aki főként a belmisszió s az ezzel rokon egyháztársadalmi tevékenység terén folytatott lelkipásztori hatalmas munkájával, az egyházi élet különböző terein 20 éven át szerzett gazdag gyakorlati ismereteivel, pályázótársaival szemben első sorban mutatkozik leghivatottabbnak e belmissziói és lelkipásztorkodási tanszék betöltésére, illetőleg a pályázati kérdésben megjelölt összes tárgyak előadására.”¹⁰

A tanszék elfoglalása előtt rövid tanulmányútra ment Kiss Ferenc, hogy felkészüljön az új szolgálati területre. Uray Sándor, Kiss Ferenc egykori közeli tanítványa így örökítette meg ezt az utat: „Mielőtt professzori előadásait megkezdette volna, boldog emlékű, akkor még virágjában levő Megyericsy Béla ifjúsági egyesületi missziói lelkész társaságában, nagy körutat tett Németországban. Felkereste és tanulmányozta az ottani nagy belmissziói központokat. Kivált Bételben töltött hosszabb időt, s szemtől-szemben ismerte meg az ottani nagyszerűen kiépített és megszervezett szeretetszolgálatot. Komoly bepillantást szerzett a diakonissza munkába. És mindkét tanulmánya: áldott magvetés volt Kiss Ferenc atya szívében.”¹¹ Bethelen kívül járt még Münchenben és Stuttgartban is.¹²

A németországi élmények hatására 1913 őszétől kezdve azon is dolgozott, hogy megszervezze a debreceni diakonissza anyaházat. Ennek érdekében széles körű értekezletet rendezett, ahol ismertette elgondolásait. Munkatársakat is beállított ebbe a munkába, hiszen Losoncra meghívta Makay Lajos vallástanárt és bevonta a szolgálatba Uray Sándort, mint felügyelő lelkészt.¹³ Szervezőmunkájának köszönhetően több intézményt beindított: 1913-ban nyílt meg Hajdúböszörményben a fiúkálvineum, 1914/15. tanévben ő lett a Debreceni Egyetem első rektora, 1914-ben megszervezte Debrecenben a Lelkészképző Intézetet.

8 Az Egyetemes Konvent 1912. évi áprilisi ülésén, a 91. és 96. szám alatt.

9 TtREL II. 2 a 19. kötet – Theologiai Kari Jegyzőkönyvek 1912. október 30. VI. ülés 31. szám.

10 TtREL II. 2.a. 19. Theologiai Kari Jegyzőkönyvek 1912. október 30. VI. ülés 38. szám.

11 Uray Sándor: Dr. Kiss Ferenc élete és alkotásai (1862–1948), Debrecen, 1963. Nagykönyvtár Kézirattára R 3004. 2. füzet (továbbiakban: Uray Sándor 1963), 42.

12 Debreceni Független Újság 11 (1913)/10. szám.

13 Uray Sándor 1963, 42–47.

Nemzetgyűlési képviselőként 1920–1922-ben a kisgazdapárt sorait erősítette. Nyíregyházán 1922-ben indította be a leánykálvineum működését.

Teológiai és belmissziói munkásságát 1929-ben a pécsi egyetem soproni teológiai fakultása tiszteletbeli doktori címmel ismerte el.¹⁴

Kiss Ferenc életének döntő alkotása volt az 1931-ben megalakított Országos Szeretetszövetség, amely évtizedek kitartó munkájával országos diakóniai intézményhálózatot eredményezett. Mint teológiai tanár 1933. június 30-án vonult nyugdíjba¹⁵, 1936-ban Budapestre költözött. Munkásságáért Magyarország kormányzója 1943-ban a magyar érdemrend csillagos középkeresztjével tüntette ki.¹⁶

Tartalmas, szolgáló élete 1948. április 9-én Pestszenterzsébeten zárult le. Temetése Debrecenben volt. A Debreceni Egyetem aulájában felállított ravatalánál d. dr. Kállay Kálmán professzor hirdette az ígét.¹⁷

Kiss Ferenc és a lelkipásztorkodás reformja

Az 1912-ben megszületett XXXVI. törvénnyel a magyar állam megalapította a Debreceni Egyetemet, amelynek bölcsője a debreceni Református Kollégium volt, hiszen akadémiai szintű tagozataiból alakultak ki az egyetem fakultásai. Az első rektort éppen ezért a hittudományi kar adta Kiss Ferenc személyében, aki a belmisszió és a cura pastoralis tanára volt.

Az egyetem beindítását nehezé tették a háborús idők, a kormányzati szervek megkésétt intézkedései, az elhelyezés gondjai, amelyekben Kiss Ferenc szervezőkészsége, gyakorlatiassága, kapcsolatteremtő képessége és tekintélye tudott csak úrrá lenni. Negyven teológus is jelentkezett a frontra, akiket előbb Budapesten tisztnek képeztek ki. Kiss Ferenc atyai módon, folyamatos kapcsolatot tartott velük. Többször meglátogatta őket a kiképzés alatt és 1916 őszén az orosz fronton is. A negyven katona teológusból nyolcan haltak hősi halált.¹⁸

Már az 1913-as theologiai akadémiai tanári székfoglaló értekezése is erről szólt: „Az egyetem és a lelkészképzés” címmel. Az ebben az előadásban vázoltak alapján, 1914-ben az egyházkerületi közgyűlés megbízásából megszervezte a Lelkészképző Intézetet, amelynek 1914–1917 között ő lett az igazgatója is.¹⁹

¹⁴ Ferenczy Károly: *Honoris causa*, LE 22 (1929)/41, 298.

¹⁵ DE HTK 1932/33. Jkv. – 1933. május 24. XII. rendes ülés, 314. szám, 1933. június 7. XIII. rendes ülés, 350. szám.

¹⁶ U. S.: Dr. Kiss Ferenc kitüntetése, DPL 63 (1943)/51, 426.

¹⁷ Megjelent: *Segíts! Az Országos Református Szeretetszövetség Évkönyve 1949*, Budapest, 1948, 12–16.

¹⁸ A Debreceni Kollégium díszterme mellett emléktábla őrzi emléküket.

¹⁹ A megvalósításhoz lásd A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyve 1914. év 189. szám. Június hó. 155–156. oldal – A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915. április 21–23. napjain tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc, Debrecen, 1915. Lásd még ugyanitt a 250. szám: A lelkészképző intézet szabályzatának el-

Amikor a kálvineumok körüli bokros teendők miatt leköszönt igazgatói tiszteről, akkor nyújtotta be az egyházkerületnek *A lelkészképzőintézet családi rendszer szerinti átalakítása* című programját.²⁰ Ezt is precízen, a részletekre is figyelmet fordítva dolgozta ki. Különösen szembeötlő ebben a tervezetben, hogy az oktatók nevelőmunkájában a családiasság megteremtése mellett kiemelt cél a tehetség-gondozás, a személyenkénti egyéni fejlesztő munka és a hallgatók tapintatos figyelemmel kísérése. A szellemi, erkölcsi, egészségügyi, jellembeli fejlődéshez javasolja a nevelőszemélyzet számának gyarapítását és a külső körülmények javítását. A közgyűlési határozat elvileg helyeslést fogalmazott meg, de az anyagiak szűkös volta miatt a megvalósítást elhalasztotta.

Kiss Ferenc a lelkipásztorkodás reformjához még egy szemponttal hozzájárult, amikor 1924-ben a *Debreceni Protestáns Lapban a lelkészek tudományos továbbképzésének szükségességéről*²¹ írt. Annak, hogy az egyház hatóereje fogy, „nem utolsó oka az a szellemi lehanyaglás, mely a lelkészi kar tudományos képzettségének hiányából, vagy fogyatékoságából származik”. Még 1924-ben is hiányolja a szemináriumokat és egy egyéves tanfolyamot, „melyben a jelöltek már nem előadások hallgatásának vagy diktandó másolásának szenvedő alanyai”, hanem ahol vezetés mellett maguk dolgoznak be magukat a tudományos és gyakorlati munkába. „Aki megszűnt tanulni, az megszűnt tanítani. Aki bent a tanulószoba elmélyülő csendjében nem vet, az nem fog a szószéken s kint a gyakorlati élet mezején aratni!”²²

Professzori munkája

Kiss Ferenc előtt több professzorminta is volt. Debreceni²³ tanárai közül Menyhárt Jánosnak, a bibliai tudományok professzorának a kedves, alázatos, egyszerű egyénisége hatott rá. Tóth Sámuel, az egyházkerületi adminisztráció mindenese precizitásával és a megbízhatóságával lett példa előtte. Balogh Ferenc egyháztörténész pedig, akinek előadásaiban ott lobogott a Szentlélek pünkösdi tüze, tudásával és lelkületével nyűgözte le.

fogadása: 177–178. oldal + a VII. sz. melléklet hozza a szabályzatot a 465–469. oldalon. A Debreceni Református Lelkészképző Intézet történetét (1925–1952) megírta: Tibori János: Három tanulmány. Debrecen, 1998, 11–120.

20 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1917. évi május hó 9–10. napjain, Debrecenben tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc egyházkerületi főjegyző, Debrecen, 1917, 237. szám, 183–186. oldal az előterjesztés, 187. oldal a határozat.

21 Lásd DPL 44 (1924)/4, 25–26., (1924)/5, 33–34., (1924)/9, 76–77, (1924)/10, 82–84., valamint az erre a cikksorozatra reagáló hozzászólást „Nyugati” tollából DPL 44 (1924)/22, 181–182., (1924)/23, 189–190., (1924)/24, 197–199.

22 DPL 44 (1924)/4, 25.

23 Uray Sándor 1963, 46–47.

Bécsben²⁴ Böhlől dogmatikát és vallásfilozófiát tanult, Seberinytől (Seberényi János) pedig a gyakorlati lelkészi tárgyakat hallgatta.

Kiss Ferenc tanári munkájáról egyik kedves diákja, Uray Sándor feljegyzései révén alkothatunk képet: „Természetesen előadásaira mindig gondosan felkészült. Minden előadása vázlatát (a gyengébbek kedvéért...) közölte hallgatóival. Sőt az volt a pompás módszere, hogy az óra végén, ő maga rekapitulálta: miről is volt szó. Rendesen pontokba foglalta össze a 'reasummét'. Így könnyedén megtörténhetett az, hogy az első, 1913/14. tanév végén összegezte és nyomtatásban is kiadta megtartott előadásainak kompendiumát. Ismerjük ezt a kiadványt, amely arról volt nevezetes, hogy igen rövid és szubtilis volt. Ő maga elmagyarázta: azért választotta ezt a tömör, de világos formát, mert hallgatóit nem akarta agyonterhelni. A legtöbb professzornak (úgymond) az a bűne: azt hiszi, csak az ő tudománya van az egész világon és semmi más; – így nem tudnak határt szabni előadásaikban; úgy szintén a vizsgákon a számonkérésekben sem [...] Ezzel szemben, ő aki érett fővel az életet jól ismerte: tudott bölcs mértéket tartani. Éppen ezért lelki magvetése mindig gyümölcsstermő volt.”²⁵

Ahogy az már a korábbiakból is kiderült, Kiss Ferenc a teológiai ismeretek elsődleges és elmaradhatatlan területének tartotta a Szentírásban való jártasságot. Ennek közvetlen bizonyítéka, hogy professzorsága alatt jelenik meg a tantárgylistán az általa bevezetett *Biblia olvasó óra*. Valószínűleg ez is Balogh Ferenc egykori debreceni professzor hatása Kiss Ferencnél, aki a hittanszaki önképzőkörön elültette tanítványaiban, hogy a bibliaolvasás és zsoltáréneklés pótolhatatlan lelki-szellemi táplálék és élmény a teológus számára. Hogy a Biblia mennyire központi szerepet játszott Kiss Ferencnél, arra jó példa, hogy élete egyik nagy terve volt egy egységes gyakorlati kommentár megjelentetése, a Magyarázatos Biblia kiadása, amely anyagiak híján éppen csak elindulni tudott.²⁶

Kurzusai közül először 1917-ben adta ki *belmissziói kézikönyvét*, amit aztán időközönként bővített és a hittanhallgatók jegyzetkiadó társasága sokszorosított formában adott közre.²⁷ Kiss Ferenc műve előfutára volt Forgács Gyula: *A belmisszió és cura pastoralis kézikönyve* (Pápa, 1925.)²⁸ című kötetének. Kiss Ferenc kézikönyvének felosztása Paul Würster: *Die Lehre von der inneren Mission* (Berlin, 1895) című művének struktúráját követi. A belmisszió által kezelendő feladatokat külső és belső bajokra osztja. Előbbi csoportba a fizikai természetű bajok és a szociális természetű bajok elleni küzdelmet sorolja, míg a belső bajoknál az

24 Kiss Ferenc: Életrajzi vázlat. Püspökladány 1912. október 26. TtREL Adattár, Kiss Ferenc dosszié.

25 Uray Sándor: Dr. Kiss Ferenc élete és alkotásai (1862–1948), Kézirat, Debrecen, 1963. 2. füzet, 48–49.

26 Az újszövetségi rész egy töredéke látott napvilágot az Országos Református Lelkészség Egyesület kiadásában, Kiss Ferenc szerkesztésében: Kecskeméthy István: Márk evangéliuma (Mk 3–6. rész), Debrecen, 1916.

27 Jelzete: DRK Nagykönyvtár Kézirattára R 6904.

28 Forgács műve a Református Egyházi Könyvtár 15. köteteként jelent meg.

erkölcsi természetű és az egyházi-vallásos természetű bajokat veszi számba, és válaszol az elvi és gyakorlati megoldásokat.

1924-ben jelent meg: *Bevezetés a lelkigondozás és belmisszió elméletébe* című jegyzete.²⁹ Az első részben a lelkigondozás elméletéről írt, a második részben a belmisszió elméletét dolgozta fel, míg a harmadik részben először a gyülekezeti terepet mint a missziói munka szervét mutatja be, majd a lelkészi hivatás erkölcsi és különleges hivatási követelményeit fogalmazza meg. Nem feledkezik meg a lelkész munkatársairól szóló fejezetről sem, ahol a presbitériummal, a diakónusokkal és diakonisszákkal való együttműködés alapelveit mutatja be.

Szintén 1924-ben jelent meg folytatásokban *A sáfár* című dolgozata lelkészekről lelkészeknek.³⁰ A tanulmány megírására Spurgeon: *Goldene Winke für Prediger* című műve inspirálta. Ebből az újszövetségi alapozású tanulmányból hűséges képet kaphat az utókor a Kiss Ferenc által képviselt lelkipásztorképről.

1925-ben a *Theológiai Szemle* közölte le magvas tanulmányát *A lelkipásztori látogatás* címmel.³¹ A részletes tanulmány a bibliai alapok, a hitvallási kívánalmak és az egyházi aspektus számbavételével indul és a módszertani-gyakorlati útmutatás aprólékos bemutatásáig jut.

1927-ben jelent meg *A lelkigondozás feladatai* című kompendiuma.³² Ebben a kurzusban az indirekt és a direkt lelkigondozás területeit és módjait mutatja be.

Minden fent említett művére egyformán jellemző, hogy gazdag külföldi szakirodalmat használ, közöttük ott vannak a kor jelentős szaktekintélyei és újonnan megjelent tanulmányaik. Kiss Ferenc sokirányú elfoglaltsága mellett is arra törekedett, hogy lépést tartson tudományterületének előrehaladásával.³³ A másik általános jellemzője tudományos műveinek, hogy lelkipásztori tapasztalatai és a gyakorlati problémák iránti érzékenysége végig érezhető írásain.

Tizenöt évvel rektorsága után váratlan tisztesség érte Kiss Ferenc professzort. 1929. október 14-én díszdoktori címet kapott a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Evangélikus Teológiai Fakultásától a hazai protestáns egyházi közélet és tudományosság terén kifejtett érdemeinek elismeréséül.³⁴ Ebből az alkalomból tanítványa, munkatársa, a nyíregyházi leánykálvineum igazgatója, Ferenczy Károly a következőket írta: „Sopronban alapkölététel és doktoravatás lesz vasárnap. A pécsi egyetem evangélikus theológiai fakultásának jövendő hajlékához teszik le az alapkövet s ugyanakkor a hittudományok tiszteletbeli doktorává avatják Kiss Ferenc debreceni egyetemi tanárt, a Kálvineumok elnökét. Beszédesebb alkalomhoz keresve sem lehetett volna kapcsolni ezt a doktorrá avatást. Egy drága és megáldott élet mély értelmű symboluma az új alkotás alap-

29 Jelzete: DRK Nagykönyvtár Kézirattára R 3557.

30 Kiss Ferenc: *A sáfár*. Lelkészekről lelkészeknek, DPL 44 (1924)/21–25. számaiban.

31 ThSz 1 (1925)/3, 252–262.

32 Jelzete: DRK Nagykönyvtár Kézirattára R 4166.

33 Bizonyosága ennek például alapos könyvismertetése, ahol Karl Keller javítóintézetekről írt, Hamburgban megjelent könyvét recenzálja: ThSz 1 (1925)/5–6, 547–551.

34 ThSz 5 (1929)/1–3, 186–187.

követ elhelyező ünnepi aktus. Az ő életéről, erről az előttünk és érettünk lobogó sacrificiumról beszél, az ő életének értelmét, mennyei jelentését példázza, aki győzedelmes hittel lett újabb és újabb alkotások életrehívásával, megalapozásával és megépítésével áldás, élő és ezután születő nemzedékek számára. Érdeme és puritánsága egyaránt nagyobb és tiszteletet parancsolóbb, semhogy emberi értékkeléssel próbálkozzunk. Doktor volt eddig is. Nemcsak a katedrán, előadásaiban égő lelkű, szuggesztív erejű professzora a missziónak, misszió az élete is arra, hogy tőle vegyünk át és benne szemléljük valóra váltva a felséges tanítást: »szolgálat a sírig, áldozat a vérig, szeretet az égi!»³⁵

Teológiai tanári szolgálatából az 1932/33. tanév végével ment nyugdíjba, betöltve a 70. életévét. Ebből az alkalomból a *Theologiai Szemle* szerkesztősége egy összevont jubileumi számmal tiszteltet Kiss Ferenc munkássága előtt 1933 adventjén.³⁶ Csikesz Sándor emelkedett köszöntőjének néhány sora önmagáért beszél: „A pátriárchai kor küszöbén megállunk egy pillanatra, hogy átnyújsuk a magyar protestáns egyházi és tudományos közélet egyszerű, szíves ajándékát: ezt a szerény füzetet. Írói majd mind mögötted vannak tovatűnő életkorban, bár kortársak és kartársak, melletted harcolók és veled fáradozók egész csoportjára ösmersz is közöttük. E füzet íróinak legtalálhatóbb közös neve a 'tanítványi sereg'. Hálásan ösmerjük el, hogy nemcsak életkorban, de a lélek bölcs derűjében, az érző szív fejedelmien tékozló szeretetében, az újra meg újra megifjodó akarat lüktető lendületében, az égő személyiség tüneményes munkabírásában, atlaszi vállakon milliókért gondot hordozó felelősségben, a Krisztus kicsinyeiért imádkozó reménység üde felfrissüléseiben, még a kőszívekből is adakozás forrásait támasztó prófétai merészségben [...] közülünk még a legelső is csak tanítványaid lehetnek és velem együtt a többiek áldásnak és kitüntetésnek érezzük az utolsó helyet is e tanítványok seregében.”³⁷

Egy másik tanítványa szintén megörökítette Kiss Ferenc professzori habitusát. Török István, mint dékán a kari tanács hivatalos jegyzőkönyvi nekrológiájában 1948-ban így emlékezett rá: „Mint professzor – s erről a tanítvány hálájával emlékezhetem meg – gondosan csiszolt és lelkes előadásaival a hallgatóságot állandóan magával ragadta; páthosának egy pillanatig sem volt kétséges a hitele. A gyakorlati egyházi munkából érkezett professzor, a mindnyájunk pásztora, atyai barátja, tapasztalataival átszűrte tanaival és élete példájával nevelt a gyakorlat számára. Előadásai nem egyszer istentiszteletté magasodtak s tárgyilagosságuk nemcsak ennek ellenére, hanem éppen így is mindvégig megmaradt. Jelentős irodalmi munkásságát tanulmánykötetén és kisebb tanulmányain kívül főleg az egyházi lapok hasábjain fejtette ki. Nagyszámú cikkében a missziói tudományok egyik első útegyengetője hazánkban.”³⁸

35 Ferenczy Károly: Honoris causa, LE 22 (1929)/41, 298.

36 Csikesz Sándor: Dr. Kiss Ferencnek hetvenedik életévére, ThSz 9 (1933)/5–8, 67.

37 Uo.

38 ThSz 22 (1948)/1, 77–78.

Az Országos Református Szeretetszövetség megalapítója

Az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) 1930 őszen tartott közgyűlése Kiss Ferenc kezdeményezésére foglalkozott az Országos Református Védőszövetség megalakításával, amelyet a Zsinat 1931. május 12-én tartott ülésén megalakított Országos Református Szeretetszövetség elnevezéssel.³⁹

A szeretetszövetség tevékenységéhez hozzátartozott a népi evangelizáció, valamint a szociális felelősség felébresztése a *Segítsetek* című naptárral és a *Szeretetszövetség* című értesítővel.

Kiss Ferenc a társadalmi igényeket felmérve árvaházakat, öregotthonokat és speciális intézeteket létesített. Az 1940-es évek elején a szeretetszövetség huszonkét községben huszonhét árvaházat működtetett, amelyekben a gyermekek száma ötszázötven körül volt. Magyarország német megszállása előtt tizenkét községben tizenkilenc öregotthont alapítottak, amelyekben négyszázharminc idős ember élt. Kunmadarason mozgássérült fiatalok számára alakítottak ki speciális intézetet, Tiszafüreden, Püspökladányban és Bódvalenkén értelmi fogyatékos gyermekeket láttak el.

A szeretetszövetség sokat tett a városi utcagyermek megmentése érdekében a napközi otthonaival. Minden évben részt vettek a hátrányos helyzetű gyermekek üdültetési akcióiban. A szeretetszövetség minden nyáron megszervezte a rászoruló fővárosi gyermekek vidéki nyaraltatását.

A második világháború első éveitől kezdve csak nagy erőfeszítések árán tudták életben tartani a szeretetszövetség intézményeit, amelyek közül sok megszűnt, de a megmaradt intézmények lettek az alapjai a Magyarországi Református Egyház azóta is működő diakóniai intézményhálózatának.

Mi jellemezte Kiss Ferencet, a gyakorlati teológust?

1. Biblikus, hitvallásos lelkület. 2. Gyülekezetközpontú egyházlátás. 3. A teológiai tudomány komplexitását hangsúlyozó pedagógiai munka. 4. Tudományosan megalapozott gyakorlat-orientáltságot vallott, ezért a képzés elmélet-gyakorlat arányára érzékenyen figyelt, ahogyan azt a Lelkészképző Intézet működésével kapcsolatban többször kifejtette. 5. Kegyességét, habitusát, igehirdetői alkatát a szeretet kettős parancsa határozta meg. Ez hangolta össze egyházépítő, nemzetsegítő és embermentő tevékenységét. 6. Azt tanította és missziói munkájában azt gyakorolta, hogy a lekipásztor munkatársi közösségben (ma úgy mondanánk: teammunkában) tud igazán hatékonyan munkálkodni. 7. A rábízott munkamezőt képes volt strukturálisan is átlátni. Ezzel a képességgel végezte szervezőmunkáját az Országos Lelkészegyesületben, a kálvineumok elnökeként és az országos

³⁹ Történetéhez lásd Géra Eleonóra: Országos Református Szeretetszövetség, In: Fekete Károly (szerk.): Kiss Ferenc életműve, Budapest, 2012, 33–50 (Diakóniai könyvtár, 1).

intézményhálózatot létrehozó szeretetszövetség⁴⁰ vezetőjeként. 8. Egész életét feltette arra a nagy felismerésre, amit így fogalmazott meg: „Le kell zárulni az evangéliumot csak prédikáló kornak s fel kell tárulni az evangéliumot élő és megvalósító korszak berozsdásodott kapuinak.”⁴¹ 9. Szervező- és koordináló munkáját a szeretet–áldozat–szolgálat triásza harmonikus együttműködése tette csodálatosan eredményessé, ahogyan ő fogalmazta: „Szeretet az égig! – Áldozat a vérig! – Szolgálat a sírig!”

Joggal mondta Révész Imre püspök 1940-ben méltatva Kiss Ferencet: „A magyar református egyháztörténetben a Krisztus törvényét betöltő, kizárólag önkéntes áldozatkészségnek első tervszerű, rendszeres és maradandó, nagyarányú és nagyeredményű megszervezését Kiss Ferencre bízta a minden kegyelem Ura.”⁴²

Válogatott írásai

- Megújulás. Gondolatok egyházirodalmunk felől, DPL 19 (1889)/20, 192–193., (1889)/21, 200–201., (1889)/22, 208–210., (1889)/23, 216., (1889)/24, 224–227.
 A kuruc költészet protestáns szempontból, ProtSz 6 (1894)/10, 665–692.
 Esperesi székfoglalója, DPL 31 (1911)/40, 622–624.
 Az egyetem és a lelkészképzés. A Debreceni Református Kollégium Akadémiai tagozatainak évkönyve, Debrecen, 1914, 38–53.
 Rektori Évnyitó beszéd, In: A debreceni Magyar királyi Tudományegyetem évkönyve az 1914/15. tanévről, Debrecen, 1915.
 A sáfár. Lelkészekről lelkészeknek, DPL 44 (1924)/21, 170–171., (1924)/22, 180–181., (1924)/23, 185–187., (1924)/24, 196–197., (1924)/25, 204–205.
 Fekete Károly (szerk.): Kiss Ferenc életműve, Budapest, 2012 (Diakóniai könyvtár, 1), Szemelvények Kiss Ferenc írásaiból 69–136., Válogatás a Kiss Ferenc munkásságát méltató írásokból 139–149.

⁴⁰ Kiss Ferenc: A Református Védszövetség tervezete, LE 23 (1930)/41, 321–322. A Református Védszövetség elnevezést majd Ravasz László püspök javaslatára változtatják Szeretetszövetségre.

⁴¹ Kiss Ferenc: Jött éve csodáknak, LE 23 (1930)/41, 319.

⁴² Révész Imre: Kiss Ferenc negyedszázada, LE 33 (1940)/11, 1.